

Bhagavad Gita – Chapter 15 (Complete 20 Verses)

Purushottama Yoga – Full Dual-Language Guide

Concise English & Gujarati Translation with Core Spiritual Insights

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા અધ્યાય ૧૫ ના સંપૂર્ણ ૨૦ શ્લોક સરળ ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય સાથે

🌸 Structure & Purpose of Chapter 15 / અધ્યાય ૧૫ નું મહત્વ:

Purushottama Yoga (20 Verses) is widely recognized as the crown jewel of the Bhagavad Gita. It explains the nature of the material banyan tree (Verses 1-4), qualifications for liberation (5-11), Krishna's presence sustaining the universe, light, and digestion (12-15), and the supreme doctrine of **Purushottama**—the Supreme Person beyond fallible matter and infallible spirit (16-20). Designed for public discourse (ages 15-40) with short, punchy explanations.

VERSE 1 / શ્લોક ૧ – The Inverted Cosmic Tree (સંસાર-વૃક્ષ અને દિવ્ય દ્રષ્ટાંત)

શ્રીભગવાનુવાચ ઋર્ધ્વમૂલમધઃશાખમશ્વત્યં પ્રાહુરવ્યયમ્ । છન્દાંસિ યસ્ય પર્ણાનિ યસ્તં વેદ સ વેદવિત્ ॥ ૧ ॥

śrī-bhagavān uvāca ūrdhva-mūlam adhaḥ-śākhām aśvattham prāhur avyayam | chandāṁsi yasya parṇāni yas
tam veda sa veda-vit || 1 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: Lord Krishna said: It is said that there is an imperishable banyan tree that has its roots upward and its branches down, and whose leaves are the Vedic hymns. One who knows this tree is the knower of the Vedas.

- **The Reflection Analogy:** Imagine standing by a lake. The upside-down tree in the water is a reflection of the real tree on land. Similarly, this material world is an inverted reflection of the eternal spiritual realm.
- **Meaning of Ashvattha:** A-shva-stha means 'that which will not remain tomorrow.' The material world is temporary and changing. Real, lasting fruit cannot be found in a reflection—it is found at the source, Krishna.

🇮🇳 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા: મૂળ ઉપર તરફ અને શાખાઓ નીચે તરફ છે તેવા અશ્વત્થ (પીપળાના) વૃક્ષને અવિનાશી કહેવાય છે. વેદમંત્રો તેના પાંદડાં છે. જે આ વૃક્ષના રહસ્યને જાણે છે, તે જ વેદોનો વાસ્તવિક જ્ઞાતા છે.

- **ઊંઘા વૃક્ષનું દ્રષ્ટાંત:** નદીના શાંત જળમાં કિનારાના વૃક્ષનું ઊંઘું પ્રતિબિંબ દેખાય છે. તેમ આ ભૌતિક સંસાર એ દિવ્ય આધ્યાત્મિક જગતનું જ ઊંઘું પ્રતિબિંબ છે. • **અશ્વત્થનો અર્થ:** જે કાલ સુધી ટકી ન રહે. આ જગત ક્ષણભંગુર છે. પ્રતિબિંબ જેવા સંસારમાંથી સાચો આનંદ મળતો નથી; વાસ્તવિક સુખ તેના મૂળ એટલે કે પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિમાં જ રહેલું છે.

VERSE 2 / શ્લોક ૨ – Entanglement in the Branches (શાખાઓ અને કર્મબંધી)

અધશ્ચોર્ધ્વ પ્રસૂતાસ્તસ્ય શાખા ગુણપ્રવૃદ્ધા વિષયપ્રવાલાઃ । અધશ્ચ મૂલાન્યનુસન્તાતાનિ કર્માનુબન્ધીનિ મનુષ્યલોકે ॥ ૨ ॥

adhaś ca ūrdhvaṁ prasūtaś tasya śākhā guṇa-pravṛddhā viśaya-pravālāḥ | adhaś ca mūlāny anusantatāni
karmānubandhīni manuṣya-loke || 2 ||

 English Translation & Core Insight:

Translation: The branches of this tree extend downward and upward, nourished by the three modes of material nature. The twigs are the objects of the senses. This tree also has roots going down, bound to fruitive actions in human society.

- **Feeding the Tree:** The three modes of nature (Goodness, Passion, Ignorance) feed the branches, and sense objects (sights, sounds, tastes) are the tender shoots that attract us.
- **Human Actions Create Secondary Roots:** In human life (**Manuṣya-loke**), our desires form secondary roots in the soil. Unlike animals, humans have free choice—our choices can either entangle us further or liberate us.

 ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: આ વૃક્ષની શાખાઓ ઉપર અને નીચે પ્રકૃતિના ત્રણ ગુણો (સત્ત્વ, રજસ, તમસ) દ્વારા પોષાઈને ફેલાયેલી છે. વિષય-ભોગો તેના અંકુરો (ફૂંપળો) છે. મનુષ્યલોકમાં કર્મોના બંધન ઉત્પન્ન કરનારા દ્રઢ મૂળિયાં નીચે તરફ ફેલાયેલાં છે.

- **ગુણોનું પોષણ:** પ્રકૃતિના ત્રણ ગુણો આ સંસાર-વૃક્ષને પોષે છે અને ઇન્દ્રિયભોગો તેની ફૂંપળો છે, જે આપણું મન આકર્ષે છે.
- **મનુષ્ય જન્મ અને કર્મ:** મનુષ્ય જીવનમાં આપણી ઇચ્છાઓ અને વાસનાઓ મૂળિયાંની જેમ જમીનમાં ઊંડા ઉતરે છે. મનુષ્ય પાસે વિવેકબુદ્ધિ છે; તેથી આપણે વિષયાસક્તિ વધારીને બંધનમાં પડવું કે ભક્તિ કરીને મુક્ત થવું તે આપણા હાથમાં છે.

VERSE 3 / શ્લોક ૩ – Cutting the Tree with Detachment (અસંગતાનું શસ્ત્ર)

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च सम्प्रतिष्ठा । अश्वत्थमेनं सुविरुढमूल मसंगशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥

na rūpam asyeha tathopalabhyate nānto na cādir na ca sampratiṣṭhā | aśvattham enaṁ su-virūḍha-mūlam asaṅga-śastreṇa dṛḍheṇa chittvā || 3 ||

 English Translation & Core Insight:

Translation: The real form of this tree cannot be perceived in this world, nor its end, nor its beginning, nor its foundation. But with determination, one must cut down this strongly rooted tree with the weapon of detachment.

- **Boundless Maze:** Inside the material world, we cannot see where this tree begins or ends—just like a prisoner inside a cell cannot see the full fortress.
- **The Axe of Detachment (Asanga-shastra):** Trying to satisfy every material desire will only entangle us. The only way out is to chop down material attachment with the sharp axe of spiritual detachment (**Asanga**) and focus on God.

 ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: આ સંસાર-વૃક્ષનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આ લોકમાં સમજાતું નથી — ન તો તેનો આદિ (શરૂઆત) જણાય છે, ન અંત, અને ન તો તેનો આધાર. તેથી મનુષ્યે આ અત્યંત ઊંડા મૂળ વાળા અશ્વત્થ વૃક્ષને ‘અસંગતા’ (અનાસક્તિ અને વૈરાગ્ય) રૂપી દ્રઢ શસ્ત્ર વડે કાપી નાખવું જોઈએ.

- **અજ્ઞાનનો પાશ:** આ સંસારરૂપી ઝાડનો અંત કે આદિ ભૌતિક દ્રષ્ટિથી દેખાતો નથી; આપણે એમાં ઉલટાયેલા રહીએ છીએ.
- **અસંગતાનું શસ્ત્ર:** વિષય-ભોગોની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવાથી તૃષ્ણા ક્યારેય શાંત થતી નથી. તેને તો માત્ર અનાસક્તિ, વૈરાગ્ય અને ભગવદ્-સ્મરણ રૂપી દ્રઢ કુહાડીથી જ કાપી શકાય છે.

VERSE 4 / શ્લોક ૪ – Reaching the Eternal Abode & Surrender (પરમ પદ અને શરણાગતિ)

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः । तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

tataḥ padaṁ tat parimārgitavyaṁ yasmin gataḥ na nivartanti bhūyaḥ | tam eva cāद्याṁ puruṣaṁ prapadye
yataḥ pravṛttiḥ prasṛtā purāṇī || 4 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: Thereafter, one must seek that place from which, having gone, one never returns, and there surrender unto that Supreme Personality of Godhead from whom everything has begun from time immemorial.

- **The Eternal Goal (Param Pad):** Once we detach from the temporary reflection, we seek the ultimate spiritual destination where there is no rebirth, no sorrow, and no mortality.
- **Total Surrender (Prapatti):** The key to reaching this eternal abode is surrendering (**Prapadye**) with humility to Lord Krishna, the original source of all existence.

🇮🇳 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: ત્યારપછી એ પરમ પદ (પરમ ધામ) ની શોધ કરવી જોઈએ, જ્યાં ગયા પછી મનુષ્ય ફરી ક્યારેય આ સંસારમાં પાછો આવતો નથી. અને ભાવપૂર્વક પ્રાર્થના કરવી: ‘જે દિવ્ય પુરુષથી આ પુરાતન સંસાર-પરંપરા વિસ્તાર પામી છે, તે આદિ પુરુષ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની હું શરણાગતિ સ્વીકારું છું.’

- **શાશ્વત ધ્યેય:** જ્યાં ગયા પછી કોઈ દુઃખ કે પુનર્જન્મ નથી, તેવા પરમ ધામને પ્રાપ્ત કરવું એ જ માનવ જીવનનો અંતિમ ધ્યેય છે.
- **શરણાગતિનું મહત્વ:** ભગવદ્ કૃપા મેળવવાનો સર્વશ્રેષ્ઠ માર્ગ સંપૂર્ણ શરણાગતિ (**પ્રપત્તિ**) છે. સમર્પણ અને નમ્રતાથી શ્રીકૃષ્ણચરણમાં શરણ લેવાથી જ મોક્ષ અને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

VERSE 5 / શ્લોક 5 — Qualifications for Liberation (મુક્તિ માટેના દિવ્ય ગુણો)

નિર્માનમોહા જિતસંગદોષા અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાઃ । દ્વન્દ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃખસંજૈર્ગચ્છન્ત્યમૂઢાઃ પદમવ્યયં તત્ ॥ ૫ ॥

nirmāna-mohā jita-saṅga-doṣā adhyātma-nityā vinivṛtta-kāmāḥ | dvandvair vimuktāḥ sukha-duḥkha-saṁjñair
gacchanty amūḍhāḥ padam avyayaṁ tat || 5 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: Those who are free from false prestige, illusion, and false association, who understand the eternal, who are done with material lust, who are freed from the dualities of happiness and distress, reach that eternal kingdom.

- **The 5 Qualifications:** Freedom from pride/ego, detachment from false identity, constant spiritual practice (**Adhyātma-nitya**), freedom from selfish desire, and equanimity in happiness/sorrow.
- **Clarity of Mind:** Those who cultivate these inner virtues overcome material illusion (**Amūḍhāḥ**) and easily attain the imperishable spiritual realm.

🇮🇳 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: જેઓ માન (અહંકાર) અને મોહથી રહિત છે, જેમણે કુસંગનો દોષ જીતી લીધો છે, જેઓ નિત્ય અધ્યાત્મમાં સ્થિત રહે છે, જેમની કામનાઓ નષ્ટ થઈ ગઈ છે અને જેઓ સુખ-દુઃખ જેવા દ્વન્દ્વોથી મુક્ત છે — તેવા જ્ઞાની સાધકો એ અવિનાશી પરમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

- **મુક્તિના ૫ લક્ષણો:** અહંકારનો ત્યાગ, મોહથી મુક્તિ, નિત્ય લક્ષ્મિભાવ, વાસનાઓથી મુક્તિ અને સુખ-દુઃખમાં સમતા.
- **દિવ્ય સ્થિતિ:** જે સાધક આ પાંચ ગુણો કેળવે છે, તે સંસારના દ્વન્દ્વોથી ઉપર ઊઠીને પરમ ધામનો અધિકારી બને છે.

VERSE 6 / શ્લોક 6 — The Self-Luminous Supreme Abode (સ્વયં-પ્રકાશી પરમ ધામ)

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः । यद्वत्त्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

na tad bhāsayate sūryo na śaśāṅko na pāvakaḥ | yad gatvā na nivartante tad dhāma paramam mama || 6 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: That supreme abode of Mine is not illuminated by the sun or moon, nor by fire or electricity. Those who reach it never return to this material world.

- **Self-Luminous Realm:** The Spiritual World needs no external sources of light like the sun, moon, or electricity because it is illuminated by the intense effulgence (**Brahmajyoti**) of Lord Krishna Himself.
- **No Return to Suffering:** Once a soul purifies itself and enters Krishna's supreme abode (**Paramam mama dhāma**), it is freed forever from the cycle of birth and death.

🇮🇳 ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: મારા એ પરમ ધામને ન સૂર્ય પ્રકાશિત કરી શકે છે, ન ચંદ્ર કે ન અગ્નિ. જ્યાં પહોંચ્યા પછી મનુષ્ય આ ભૌતિક સંસારમાં પાછો આવતો નથી, તે જ મારું પરમ ધામ છે.

- **સ્વયંપ્રકાશિત ધામ:** પરમાત્માનું દિવ્ય ધામ ભૌતિક સૂર્ય કે ચંદ્રના પ્રકાશ પર આધારિત નથી; તે શુદ્ધ ચૈતન્યથી સ્વયં પ્રકાશિત છે.
- **પરમ મુક્તિ:** આ સંસારમાં દરેક સુખ ક્ષણિક છે, પરંતુ કૃષ્ણના પરમ ધામમાં પહોંચ્યા પછી જીવાત્માને નિત્ય આનંદ અને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

VERSE 7 / શ્લોક 7 – The Soul as an Eternal Part of Krishna (જીવાત્મા – પરમાત્માનો સનાતન અંશ)

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः । मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

mamaivāṁśo jīva-loke jīva-bhūtaḥ sanātanaḥ | manaḥ-ṣaṣṭhānīndriyāṇi prakṛti-sthāni karṣati || 7 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: The living entities in this conditioned world are My eternal fragmental parts. Due to conditioned life, they are struggling very hard with the six senses, which include the mind.

- **Eternal Divine Identity:** The soul (**Jiva**) is an eternal, divine fragment (**Amśa**) of Krishna. Our true nature is sat-chit-ananda (eternal, full of knowledge and bliss).
- **The Material Struggle:** Forgetting our divine origin, we struggle in the material world as our mind and 5 senses drag us into temporary attachments and anxieties.

🇮🇳 ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: આ ભૌતિક સંસારમાં જીવાત્મા એ મારો જ સનાતન (શાશ્વત) અંશ છે. પરંતુ અજ્ઞાનને કારણે તે પ્રકૃતિમાં સ્થિત મન સહિત છ ઇન્દ્રિયો દ્વારા સંસારમાં સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે.

- **આપણી સાચી ઓળખ:** આપણે કોઈ ભૌતિક શરીર નથી, પરંતુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના જ દિવ્ય અને અમર અંશ છીએ.
- **જીવનનો સંઘર્ષ:** પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપને ભૂલી જવાથી મન અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના તરંગોમાં જીવ દુઃખી થાય છે. પ્રભુ તરફ વળવાથી જ સાચી શાંતિ મળે છે.

VERSE 8 / શ્લોક 8 – Transmigration – Carrying Desires Like Wind (દેહાંતર અને વાસનાઓનું વહન)

શરીરં યદવાપ્નોતિ યચ્છાપ્યુત્ક્રામતીશ્વરઃ । ગૃહીત્વૈતાનિ સંયાતિ વાયુર્ગન્ધાનિવાશયાત્ ॥ ૮ ॥

śarīraṁ yad avāpnoti yac cāpy utkrāmatīśvaraḥ | gṛhītvaitāni samyāti vāyur gandhān ivāśayāt || 8 ||

English Translation & Core Insight:

Translation: As the air carries aromas from their source, so the living entity in the material world carries its different conceptions of life from one body to another.

- **The Aroma Analogy:** Just as a passing breeze carries the sweet fragrance of a rose garden (or foul odor of garbage) to a new place, the subtle body carries our desires and mind to our next birth.
- **Consciousness Shapes Destiny:** At the moment of death, our predominant state of consciousness (Bhava) determines the new physical body we receive.

ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: જેમ પવન પુષ્પોમાંથી સુગંધને ગ્રહણ કરીને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ લઈ જાય છે, તેમ જીવાત્મા પણ જે શરીરને છોડે છે ત્યાંથી મન અને ઇન્દ્રિયોના સંસ્કારોને લઈને નવા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે.

- **પવનનું દ્રષ્ટાંત:** પવન સુગંધને પોતાની સાથે લઈ જાય છે, તેમ આપણું મન અને વાસનાઓ મૃત્યુ સમયે આત્મા સાથે નવા જન્મમાં જાય છે.
- **અંતિમ સમયની ચેતના:** જીવનભર લાવેલા વિચારો જ અંત સમયે યાદ આવે છે, અને તે જ આપણા આગામી જન્મનો આધાર બને છે.

VERSE 9 / શ્લોક 9 — Experiencing the Material World (ઇન્દ્રિયલોગ અને મન)

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ રસનં ગ્ણાણમેવ ચ । અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં વિષયાનુપસેવતે ॥ ૯ ॥

śrotraṁ cakṣuḥ sparśanaṁ ca rasanaṁ ghrāṇam eva ca | adhiṣṭhāya manaś cāyaṁ viṣayān upasevate || 9 ||

English Translation & Core Insight:

Translation: The living entity, taking another physical body, obtains a particular set of ears, eyes, touch, taste, and smell, which are grouped about the mind. He thus enjoys a particular set of sense objects.

- **The Mind as the Center:** The mind acts as the central command console linking the 5 physical senses (hearing, sight, touch, taste, smell) to experience the world.
- **Tailored Physical Vehicles:** According to past karma and desires, the soul gets a specific body (human, animal, bird) equipped to experience matching sense pleasures.

ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: જીવાત્મા કાન, આંખ, ત્વચા, જીભ અને નાક — આ પાંચેય ઇન્દ્રિયો અને મનને આશ્રય બનાવીને જ વિષય-લોગોનો ઉપલોગ કરે છે.

- **મન એ મુખ્ય કેન્દ્ર છે:** પાંચેય ઇન્દ્રિયો મન દ્વારા વિષય-સુખનો અનુભવ કરે છે.
- **વાસના અનુસાર શરીર:** આપણી પૂર્વ-ઇચ્છાઓ પ્રમાણે આપણને યોગ્ય શરીર અને ઇન્દ્રિયો પ્રાપ્ત થાય છે.

VERSE 10 / શ્લોક 10 — Eyes of Wisdom vs. Material Blindness (જ્ઞાનચક્ષુ અને અજ્ઞાન)

ઉત્ક્રામન્તં સ્થિતં વાપિ ભુજ્જાનં વા ગુણાન્વિતમ્ । વિમૂઢા નાનુપશ્યન્તિ પશ્યન્તિ જ્ઞાનચક્ષુઃ ॥ ૧૦ ॥

utkrāmantam sthitam vāpi bhuñjānam vā guṇānvitam | vimūḍhā nānupaśyanti paśyanti jñāna-cakṣuṣaḥ || 10 ||

 English Translation & Core Insight:

Translation: The foolish cannot understand how a living entity can depart from his body, nor can they understand what sort of body he enjoys under the spell of the modes of nature. But one whose eyes are trained in knowledge can see all this.

- **Material Blindness:** Ignorant people see only the outer physical shell (decay, biological death) and fail to perceive the divine soul residing within or departing from the body.
- **Eyes of Knowledge (Jnana-chakshu):** Spiritual wisdom opens our inner vision to perceive the divine soul, the workings of karma, and the presence of Krishna behind everything.

 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: મૂઢ (અજ્ઞાની) મનુષ્યો શરીર છોડીને જતા, શરીરમાં રહેતા અથવા વિષયોનો ભોગવટો કરતા આત્માને જોઈ શકતા નથી; પરંતુ જ્ઞાનચક્ષુ (વિવેકદ્રષ્ટિ) વાળા જ્ઞાનીઓ તેને સ્પષ્ટપણે જુએ છે.

- **અજ્ઞાનતા:** ચર્મચક્ષુ (ચામડાની આંખો) માત્ર ભૌતિક શરીરને જુએ છે, પરંતુ અંદર રહેલા દિવ્ય આત્માને જોઈ શકતી નથી.
- **જ્ઞાનચક્ષુ:** ગીતાના સદ્જ્ઞાન અને ભક્તિથી જ્યારે જ્ઞાનચક્ષુ ઊઘડે છે, ત્યારે આત્મા અને પરમાત્માની હાજરીનો સ્પષ્ટ અનુભવ થાય છે.

VERSE 11 / શ્લોક 11 – Perceiving the Soul Within (આત્મ-સાક્ષાત્કાર અને પાત્રતા)

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् । यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥

yatanto yoginaś cainam paśyanty ātmany avasthitam | yatanto 'py akṛtātmāno nainam paśyanty acetasaḥ || 11 ||

 English Translation & Core Insight:

Translation: The endeavoring yogis, who are situated in self-realization, can see all this clearly. But those whose minds are not purified, endeavor as they may, cannot see what is taking place.

- **Purity Over Mere Effort:** Striving yogis who purify their hearts through devotion and self-discipline perceive the soul clearly within themselves.
- **Need for Inner Purity:** Academic knowledge alone without a clean heart (**Akṛtātmānah**) cannot yield realization—purity and humility are essential.

 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: પ્રયત્નશીલ યોગીઓ પોતાના હૃદયમાં સ્થિત આ આત્માને સ્પષ્ટ જોઈ શકે છે; પરંતુ જેમનું હૃદય પવિત્ર નથી થયું તેવા અવિવેકી મનુષ્યો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ આત્માને જોઈ શકતા નથી.

- **હૃદયની શુદ્ધિ:** માત્ર પુસ્તકીય જ્ઞાનથી આત્મજ્ઞાન મળતું નથી. જે સાધક ભક્તિથી હૃદય શુદ્ધ કરે છે, તેને જ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.
- **નપ્રતા:** ગર્વ અને વાસના છોડીને સરલતાથી ભક્તિ કરવાથી પરમાત્માની અનુભૂતિ થાય છે.

VERSE 12 / શ્લોક 12 – Krishna as Cosmic Energy & Light (સૂર્ય અને બ્રહ્માંડમાં કૃષ્ણ-કાંતિ)

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् । यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

yad āditya-gatam tejo jagad bhāsayate 'khilam | yac candramasi yac cāgnau tat tejo viddhi māmakam || 12 ||

 English Translation & Core Insight:

Translation: The splendor of the sun, which dissipates the darkness of this whole world, comes from Me. And the splendor of the moon and the splendor of fire are also from Me.

- **The Source of All Light:** The brilliant light of the sun, the soothing radiance of the moon, and the heat of fire are all transformations of Lord Krishna's divine energy (**Tejas**). • **Seeing God Daily:** Whenever we look at sunlight, moonlight, or fire, we are seeing Krishna's presence sustaining our daily life.

🇮🇳 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: સૂર્યમાં સ્થિત જે તેજ સમસ્ત જગતને પ્રકાશિત કરે છે, અને જે તેજ ચંદ્રમાં તથા અગ્નિમાં છે — તે તમામ તેજ મારું જ છે તેમ તું જાણ.

- **પ્રકાશના આદિ સ્ત્રોત:** સૂર્યનો તડકો, ચંદ્રની ચાંદની અને અગ્નિનો તાપ — આ બધું જ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની ચૈતન્ય શક્તિનું પ્રગટીકરણ છે. • **નિત્ય સ્મરણ:** દરરોજ સૂર્યનારાયણ અને અગ્નિને જોતી વખતે પ્રભુની શક્તિનું સ્મરણ કરવું જોઈએ.

VERSE 13 / શ્લોક 13 — Sustaining Earth & Nourishing Vegetation (પૃથ્વીનું ધારણ અને વનસ્પતિનું પોષણ)

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा । पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

gām avīśya ca bhūtāni dhārayāmy aham ojasā | puṣṇāmi cauṣadhīḥ sarvāḥ somo bhūtvā rasātmakaḥ || 13 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: I enter into each planet, and by My energy they stay in orbit. I become the moon and thereby supply the juice of life to all vegetables.

- **Cosmic Gravitation:** Krishna enters the planets and holds them floating safely in orbit through His divine potency (**Ojas**). • **Nourishing Life:** As the cool, nectar-rich moon (**Soma**), Krishna supplies life-nourishing sap and flavor to all crops, fruits, and medicinal herbs.

🇮🇳 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: હું જ પૃથ્વીમાં પ્રવેશ કરીને પોતાની શક્તિથી સર્વ ભૂતોને ધારણ કરું છું, અને રસરૂપ ચંદ્ર બનીને સમસ્ત ઔષધિઓ તથા વનસ્પતિઓને પુષ્ટ કરું છું.

- **ગુરુત્વાકર્ષણ અને પૃથ્વી:** બ્રહ્માંડના તમામ ગ્રહોને પોતાની શક્તિથી કક્ષામાં ટકાવી રાખનાર પરમાત્મા જ છે. • **અન્નનો સ્વાદ:** ચંદ્રની રસમય કિરણ દ્વારા વનસ્પતિઓ અને શાકભાજીમાં પોષણ અને સ્વાદ ભરનાર શ્રીકૃષ્ણ છે.

VERSE 14 / શ્લોક 14 — The Digestive Fire Within All Beings (જઠરાગ્નિ — શરીરની અંદર હરિ)

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः । प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

aham vaiśvānaro bhūtvā prāṇināṁ deham āśritaḥ | prāṇāpāna-samayuktaḥ pacāmy annaṁ catur-vidham || 14 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: I am the fire of digestion in the bodies of all living entities, and I join with the air of life, outgoing and incoming, to digest the four kinds of foodstuff.

• **God Inside Our Stomach:** Krishna resides in every stomach as **Vaishvanara**—the digestive fire working alongside life-air (Prana and Apana). • **Digesting 4 Food Types:** He digests all 4 kinds of food (chewed, swallowed, licked, sucked), reminding us to offer our food to God with gratitude before eating.

🇮🇳 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: હું જ સર્વ પ્રાણીઓના શરીરમાં રહેલો જઠરાગ્નિ (વૈશ્વાનર) બનીને પ્રાણ અને અપાન વાયુના યોગથી ચાર પ્રકારના અન્નને પચાવું છું.

• **પેટનો વૈશ્વાનરાગ્નિ:** આપણે જે અન્ન ખાઈએ છીએ, તેને પચાવનારી પાચનશક્તિ સ્વયં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ છે. • **પ્રસાદ ભાવ:** ભોજન કરતા પહેલાં ભગવાનનો આભાર માનવો અને અન્ન પ્રસાદરૂપે ગ્રહણ કરવું એ જ ઉત્તમ ભક્તિ છે.

VERSE 15 / શ્લોક 15 — Krishna Seated in the Heart & Knower of Vedas (હૃદયસ્થ પરમાત્મા અને વેદવેત્તા)

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनञ्च । वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

sarvasya cāhaṁ hṛdi sanniviṣṭo mattaḥ smṛtir jñānam apohanaṁ ca | vedaiś ca sarvair aham eva vedyo
vedānta-kṛd veda-vid eva cāham || 15 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: I am seated in everyone's heart, and from Me come memory, knowledge, and forgetfulness. By all the Vedas, I am to be known. Indeed, I am the compiler of Vedānta, and I am the knower of the Vedas.

• **The Indwelling Supersoul:** Krishna resides in every heart as **Paramatma**. He bestows memory (**Smṛti**), wisdom (**Jñāna**), and forgetfulness (**Apohana**) according to our desires and karma. • **Goal of All Knowledge:** The ultimate objective of all scriptures and Vedas is simply to know and love Krishna.

🇮🇳 ગુજરાતી ભાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: હું સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયમાં સ્થિત છું; મારાથી જ સ્મૃતિ, જ્ઞાન અને અપોહન (વિસ્મૃતિ) થાય છે. સર્વ વેદો દ્વારા હું જ જાણવા યોગ્ય છું; વેદાંતનો કર્તા અને વેદોનો જાણેતા પણ હું જ છું.

• **હૃદયમાં પ્રભુનો વાસ:** ભગવાન આપણા હૃદયમાં જ બિરાજમાન છે; આપણી યાદશક્તિ અને બુદ્ધિ તેમનાથી જ સ્ફુરે છે. • **શાસ્ત્રોનો સાર:** દુનિયાના તમામ શાસ્ત્રો અને વેદોનો એક જ પરમ હેતુ છે — શ્રીકૃષ્ણની શરણાગતિ પામવી.

VERSE 16 / શ્લોક 16 — The Fallible & Infallible Beings (ક્ષર અને અક્ષર પુરુષ)

द्वौ इमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च । क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

dvau imau puruṣau loke kṣaraś cākṣara eva ca | kṣaraḥ sarvāṇi bhūtāni kūṭa-stho 'kṣara ucyate || 16 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: There are two classes of beings in the world: the fallible (**Kshara**) and the infallible (**Akshara**). In the material world every living entity is fallible, and in the spiritual world every living entity is infallible.

- **Kshara (Fallible):** All living entities bound in the material world whose bodies change and decay.
- **Akshara (Infallible):** Liberated souls in the spiritual world who live in their eternal, unchanging spiritual forms.

🇮🇳 ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: આ સંસારમાં બે પ્રકારના પુરુષો છે — ક્ષર (નાશવંત) અને અક્ષર (અવિનાશી). સર્વ ભૌતિક શરીર ધરાવતા જીવો ‘ક્ષર’ છે, અને કૂટસ્થ (મુક્ત) આત્માઓ ‘અક્ષર’ કહેવાય છે.

- **બે પ્રકારના જીવ:** આ સંસારમાં જન્મેલા બદલાતા શરીરો ‘ક્ષર’ છે, પરંતુ આધ્યાત્મિક લોકમાં સ્થિત મુક્ત આત્માઓ ‘અક્ષર’ છે.
- **સ્થાયી અને અસ્થાયી:** ભૌતિક શરીર નાશવંત છે, પણ આત્મા સદા અવિનાશી રહે છે.

VERSE 17 / શ્લોક 17 — The Supreme Person — Uttama Purusha (ઉત્તમ પુરુષ — પરમાત્મા)

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः । यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

uttamaḥ puruṣas tv anyāḥ paramātmety udāhṛtaḥ | yo loka-trayam aviśya bibharti avyaya īśvaraḥ || 17 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: Besides these two, there is the greatest living personality, the Supreme Soul, the imperishable Lord Himself, who has entered the three worlds and is sustaining them.

- **Beyond Kshara & Akshara:** Superior to both bound and liberated souls is **Uttama Purusha**—the Supreme Lord Krishna.
- **The Universal Sustainer:** As **Paramatma**, Krishna permeates all three worlds (celestial, earthly, lower) and sustains everything with infinite love.

🇮🇳 ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: આ બંનેથી અલગ શ્રેષ્ઠ પુરુષ તો ‘ઉત્તમ પુરુષ’ છે, જેને પરમાત્મા કહેવાય છે. જે અવિનાશી ઈશ્વર ત્રણેય લોકમાં પ્રવેશ કરીને સર્વનું પોષણ અને ધારણ કરે છે.

- **સર્વોચ્ચ પરમાત્મા:** બદ્ધ અને મુક્ત આત્માઓથી પણ પર જે પરમ ચેતના છે, તે ‘ઉત્તમ પુરુષ’ એટલે કે સ્વયં પરમાત્મા છે.
- **બ્રહ્માંડના પાલનદાર:** તેઓ જ સમગ્ર સૃષ્ટિને ધારી રહ્યા છે અને તેનું રક્ષણ કરે છે.

VERSE 18 / શ્લોક 18 — Purushottama — The Supreme Personality (પુરુષોત્તમ — પુરુષોમાં ઉત્તમ)

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः । अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

yasmāt kṣaram atīto ‘ham akṣarād api cottamaḥ | ato ‘smi loke vede ca prathitaḥ puruṣottamaḥ || 18 ||

🇬🇧 English Translation & Core Insight:

Translation: Because I am transcendental, beyond both the fallible and the infallible, and because I am the greatest, I am celebrated both in the world and in the Vedas as the Supreme Person (Purushottama).

- **Why Named Purushottama:** **Puruṣa** = person, **Uttama** = highest. Krishna transcends both matter (Kshara) and spirit (Akshara).
- **Gita’s Crown Jewel:** This verse explains why Chapter 15 is named **Purushottama Yoga**—it establishes Krishna as the Absolute Supreme Lord celebrated across all Vedas.

ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: કેમ કે હું ક્ષર (નાશવંત) થી પર છું અને અક્ષર (અવિનાશી) થી પણ ઉત્તમ છું; તેથી લોકમાં અને વેદોમાં હું ‘પુરુષોત્તમ’ નામે પ્રસિદ્ધ છું.

- **પુરુષોત્તમનો અર્થ:** ક્ષર અને અક્ષર બંનેથી જે પર અને શ્રેષ્ઠ છે, તે શ્રીકૃષ્ણ ‘પુરુષોત્તમ’ કહેવાય છે. • **અધ્યાય ૧૫નું હૃદય:** આ ૧૮મા શ્લોકના આધારે જ આ આખા અધ્યાયનું નામ ‘પુરુષોત્તમ યોગ’ રાખવામાં આવ્યું છે.

VERSE 19 / શ્લોક 19 — Unwavering Devotion to Purushottama (શ્રીકૃષ્ણની અનન્ય ભક્તિ)

यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम् । स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

yo mām evam asammūḍho jānāti puruṣottamam | sa sarva-vid bhajati mām sarva-bhāvena bhārata || 19 ||

English Translation & Core Insight:

Translation: Whoever knows Me as the Supreme Personality of Godhead, without doubting, is the knower of everything. He therefore engages himself in My full devotional service, O son of Bharata.

- **The True Knower (Sarva-vid):** One who realizes Krishna as Purushottama without doubt understands the ultimate summary of all knowledge. • **Devotion from the Heart:** Real realization naturally leads to loving devotional service (**Sarva-bhāvena**) with one's entire heart and soul.

ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: હે ભારત! જે જ્ઞાની મનુષ્ય સંશય-રહિત થઈને મને આ રીતે ‘પુરુષોત્તમ’ તરીકે જાણે છે, તે સર્વજ્ઞ (સર્વ જાણનારો) છે અને તે સર્વ લાવથી નિરંતર મારી જ ભક્તિ કરે છે.

- **સાચો જ્ઞાની:** જે મનુષ્ય નિઃસંશયપણે શ્રીકૃષ્ણને પુરુષોત્તમ સ્વીકારે છે, તે જ સાચો તત્ત્વજ્ઞાની છે. • **સમગ્ર લાવથી ભક્તિ:** પરમાત્માના આ સ્વરૂપને ઓળખ્યા પછી મનુષ્યનું હૃદય આપોઆપ અનન્ય પ્રેમભક્તિથી ભરાઈ જાય છે.

VERSE 20 / શ્લોક 20 — The Most Confidential Wisdom (પરમ ગુપ્ત જ્ઞાન અને કૃતકૃત્યતા)

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मया नघ । एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

iti guhyatamaṁ śāstram idam uktaṁ mayā naga | etad buddhvā buddhimān syāt kṛta-kṛtyaś ca bhārata || 20 ||

English Translation & Core Insight:

Translation: This is the most confidential part of the Vedic scriptures, O sinless one, and it is disclosed now by Me. Whoever understands this will become wise, and his endeavors will know perfection.

- **Guhyatama (Most Secret Knowledge):** Krishna calls Chapter 15 the most confidential wisdom because it directly reveals His supreme divine form and relationship with us. • **Ultimate Perfection (Kṛta-kṛtya):** Absorbing this wisdom makes a person truly wise and fulfills the supreme goal of human life.

ગુજરાતી લાવાર્થ અને ગૂઢ રહસ્ય:

અનુવાદ: હે નિષ્ઠાપ અર્જુન! આ રીતે આ પરમ ગુપ્ત શાસ્ત્ર મારા દ્વારા કહેવાયું છે. આને તત્ત્વથી સમજીને મનુષ્ય બુદ્ધિમાન અને કૃતકૃત્ય (સફળ) થઈ જાય છે.

• **પરમ ગુપ્ત શાસ્ત્ર:** આ વપમો અધ્યાય સમસ્ત વેદોનો પરમ પવિત્ર અને ગુપ્ત મર્મ છે. • **જીવનની પૂર્ણાહુતિ:** આ જ્ઞાનને હૃદયંગમ કરવાથી મનુષ્યનું જીવન ધન્ય બને છે, સંસારના દુઃખોનો અંત આવે છે અને પરમ ભક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

॥ ઇતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસુ ઉપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયામ્ યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે પુરુષોત્તમયોગો નામ પંચદશોઽધ્યાયઃ સંપૂર્ણમ્ ॥

Thus ends the 15th Chapter of the Bhagavad Gita entitled **Purushottama Yoga** (The Yoga of the Supreme Person).